

здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ВИРОБНИЦТВ

Досліджено механізми інноваційної політики держави, елементи інноваційної інфраструктури, обґрунтовано та законодавчо визначено напрями інноваційної діяльності, спрямовані на забезпечення конкурентоспроможної продукції, та елементи господарсько-правової політики держави щодо розвитку інноваційних виробництв.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна продукція, інноваційні виробництва, інноваційна активність підприємств.

Проанализированы механизмы инновационной политики государства, элементы инновационной инфраструктуры, обоснованы и законодательно обозначены направления инновационной деятельности, которые обеспечивают конкуренцию продукции, и элементы хозяйственно-правовой политики государства относительно развития инновационных производств.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная продукция, инновационные производства, инновационная активность предприятий.

The mechanisms of innovation policy, the elements of the innovation infrastructure, reasonable and legally designated areas of innovation that provide competitive products and the economic and legal elements of state policy on the development of innovative industries.

Key words: innovation, innovative products, innovative production, innovation activity of enterprises.

Постановка проблеми. Особливими вимогами до характеру та темпів розвитку національної економіки після її виходу із багаторічного глибокого кризового стану мають стати завдання щодо відтворення інноваційних процесів на новій технологічній основі, а також забезпечення соціальної спрямованості інноваційної діяльності, досягнення випереджальних темпів динаміки розвитку порівняно з провідними країнами світу відповідно до напрямку прогресу світової економіки [1]. Однак на сьогодні рівень використання інновацій україн незадовільний. В Україні проблема конкурентоспроможності вітчизняної продукції є значно гострішою, ніж у промислово розвинених державах. Про це свідчать, зокрема, результати аналізу статистичних даних Держкомстату України й ООН, виконаного фахівцями Інституту про-

гнозування НАН України. Нині Україна має низький рівень конкурентоспроможності машинно-технічної та іншої наукоємкої продукції (тільки в 1,8 % створених зразків їхній технічний рівень перевищує світовий); незначні розміри експортного потенціалу (експорт продукції, що припадає на душу населення в Україні, становить 0,2–0,3 тис. дол. США, у той час як у розвинених країнах – 2,0–5,6 тис. дол.); низький рівень «інтелектуалізації» експорту (у структурі експорту України більш ніж 80 % становлять сировина і напівфабрикати) [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні засади проблем розвитку інноваційної діяльності розглядалися у працях таких науковців-господарників, а саме: Ю. Є. Атаманової, О. М. Вінник, Д. В. Задохайло, В. К. Мамотова, В. М. Пашкова, О. В. Шаповало-

© Самойлова Н. І., 2014

ва, В. С. Щербини тощо. Однак питання сутності господарсько-правової політики держави щодо розвитку не лише інноваційної діяльності, а й розвитку промислового сектору, зайнятого виробництвом інноваційної продукції, не дістали належного висвітлення.

Формування цілей. Метою статті є дослідження господарсько-правової політики держави щодо розвитку інноваційних виробництв.

Виклад основного матеріалу. Необхідність інноваційного розвитку національної економіки і перш за все підприємств базових галузей промисловості висуває нові вимоги до вмісту, організації, форм і методів управління даним процесом. А це зумовлює необхідність формування інноваційної політики [3]. Зрозуміло, що збереження існуючої моделі розвитку промислового сектору України з орієнтацією на низькотехнологічне виробництво та експорт може призвести до подальшого нарощування технологічного відставання від розвинутих країн та зниження конкурентних позицій національної економіки. Тому пріоритетним завданням державної політики на сучасному етапі є здійснення комплексу заходів щодо збалансованого розвитку всіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень і розробок, кваліфікований персонал, створення сприятливих умов для виробництва інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості.

При цьому кожна держава, яка прагне стати конкурентоспроможною, має підтримувати на високому рівні власний науковий та інноваційний потенціал, демонструвати швидкі темпи нововведень. Інновації виступають матеріальною основою підвищення ефективності виробництва, якості продукції (послуг), зниження витрат, вони є найважливішою умовою економічного зростання,

що відбувається на платформі якісного оновлення виробничого комплексу. Саме впровадження новітніх науково-технічних розробок і технологічних процесів формує структурні технологічні зміни в усіх сферах діяльності, в тому числі і промисловості. Тобто на сучасному етапі розвитку світового господарства принципово важливим чинником економічного зростання є господарсько-правова політика держави щодо розвитку інноваційних виробництв. Оскільки сьогодні інновації стосуються майже всіх галузей економіки, то державна інноваційна політика все тісніше переплітається з іншими елементами державного регулювання соціально-економічних процесів, а саме: загальноекономічною стратегією; науковою та науково-технічною політикою; інвестиційною політикою; структурною політикою; промисловою політикою; соціальною політикою; військовою політикою [4].

Однак на сьогодні в Україні діють лише окремі елементи інноваційної інфраструктури, що перешкоджає створенню національної інноваційної системи України, яка б відповідала сучасним ринковим вимогам та давала б можливість налагодити завершений цикл інноваційної діяльності у промисловості – від створення інновацій до впровадження їх у виробництво. За офіційною інформацією, в Україні функціонує 12 технопарків, 20 інноваційних центрів, 24 інноваційні бізнес-інкубатори, 11 центрів комерціалізації інтелектуальної власності, 15 центрів науково-технічної і економічної інформації [5]. Проте відповідно до інформації Української асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів, насправді лише 8 технопарків реально працюють. При цьому, на думку експертів, найбільш успішним (деякі експерти навіть вважають, що єдиним!) заходом у стимулюванні інновацій було створення технопарків. Упродовж 2000–2008 рр., попри податкові пільги, технопарки сплатили у центральні та місцеві бюджети різні податки на суму майже 905 млн грн.

Вони також створили 3000 нових робочих місць. Вони ефективно працювали аж до початку 2005 р., коли надані технопаркам пільги було скасовано. Зараз ефективно працюють лише 2–3 технопарки. До того ж, за оцінкою експертів, на сьогодні в Україні існує лише 10 активних бізнес-інкубаторів. Окрім того, аби залишатися рентабельними, вони займаються суто комерційною діяльністю, і в них не залишається ресурсів для роботи з інноваційними компаніями, не кажучи вже про нові компанії [6, с. 19–20]. Більш того, за інформацією дослідників, існуючі інструменти підтримки досліджень і розробок (приватні фундації, технопарки, бізнес-інкубатори, лізингові центри) не оснащені належним чином, персонал не отримує відповідної підготовки, і що найважливіше, фінансові ресурси вкрай обмежені. І хоча держава відіграє важливу роль у фінансуванні НДДКР, але основна частина державних коштів витрачається на підтримку державних академій наук, у тому числі НАНУ [6, с. 9].

Роль бізнес-сектору має тенденцію до послаблення з точки зору як фінансування, так і виконання НДДКР, особливо в період економічної кризи. Вища освіта та неприбутковий приватний сектор не відіграють значної ролі у фінансуванні НДДКР (їхня доля несуттєво змінювалася, з тенденцією до зменшення). З іншого боку, більше двох третин спеціалістів з науковим ступенем працюють в галузі вищої освіти. Відповідно до національних статистичних даних вони виконують майже 77 % наукових досліджень. Схожа ситуація спостерігається з різними національними документами щодо охорони прав інтелектуальної власності, включаючи патенти. Традиційно університети відіграють другорядну роль у системі наукових досліджень в Україні [6, с. 9].

При цьому ідея економіки, заснованої на знаннях, рушійною силою котрої є інновації, була дискредитована в українському суспільстві через неефективні

та непослідовні дії влади та анонсування заходів, які так і не було втілено в життя. Обов'язки основних учасників не були чітко визначені. В Україні існувало кілька державних міністерств і відомств, відповідальних за підтримку інноваційної діяльності в країні, але сфери їх компетенції перетинались і дублювались, вони не були чітко окресленими (така ситуація спостерігається й нині). Більшість цих установ історично не мали достатніх ресурсів для ефективного втілення інноваційної політики.

Крім того, механізми реалізації інноваційної політики, як правило, потерпають через недостатню увагу з боку державної влади до інноваційної політики. Законодавчі акти щодо підтримки інновацій у багатьох випадках мають більш низький пріоритет у порівнянні з деякими іншими нормативними актами держави (наприклад, Законом України про Державний бюджет). Це призводить до блокування інноваційних ініціатив. Такий несприятливий розвиток подій створив розрив між наукою, освітою і економікою (бізнесом) [6, с. 44].

Доктринально вважається, що про політику держави щодо розвитку інноваційних виробництв свідчить перш за все розвиток нормативно-правової бази. Тому дослідимо, перш за все, якими нормативно-правовими актами врегульовані правовідносини щодо розвитку інноваційних виробництв. Виконання інноваційною інфраструктурою важливих для активізації **інноваційної діяльності** функцій неможливе без детального визначення і закріплення змісту основних її понять, видів, складових, етапів формування, методів регулювання і стимулювання у відповідній нормативно-правовій базі.

Вихідні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України (ст. 54), у якій гарантовано громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. У цій самій статті ви-

значено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Але при цьому курс на розвиток економіки України за інноваційною моделлю був проголошений в Угоді про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною, яка набула чинності 01.03.1998 р. й у Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, що затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 р. У свою чергу Концепція науково-технічного та інноваційного розвитку України, що затверджена постановою Верховної Ради України від 13.07.1999 р. містить основні цілі, пріоритетні напрями та принципи державної науково-технічної політики, механізми прискореного інноваційного розвитку, орієнтири структурного формування науково-технологічного потенціалу та його ресурсного забезпечення. Вона визначає засади взаємовідносин між державою та суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності, які ґрунтуються на необхідності пріоритетної державної підтримки науки, технологій та інновацій як джерела економічного зростання, складника національної культури, освіти та сфери реалізації інтелектуального потенціалу громадян. Дія Концепції розрахована на період стабілізації економіки та досягнення постійного її розвитку.

Відповідно до законодавства державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, у тому числі підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних.

Державні пріоритети інноваційної діяльності викладені в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», що визначає правові, економічні й організаційні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в країні. До них можна віднести науково, економічно і соціально обґрунтовані та законодавчо визначені напрями інновацій-

ної діяльності, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній, екологічно чистій продукції, високоякісних послугах та збільшення експортного потенціалу держави.

Для стимулювання залучення інвестицій в інноваційну діяльність встановлено систему державних гарантій (ст. 329 ГК України) та низку інших заходів. Держава гарантує суб'єктам інноваційної діяльності: підтримку інноваційних програм і проектів, спрямованих на реалізацію економічної та соціальної політики держави; підтримку створення та розвитку суб'єктів інфраструктури інноваційної діяльності; охорону та захист прав інтелектуальної власності, захист від недобросовісної конкуренції у сфері інноваційної діяльності; вільний доступ до інформації про пріоритети державної економічної та соціальної політики, про інноваційні потреби та результати науково-технічної діяльності, крім випадків, передбачених законом; підтримку щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері здійснення інноваційної діяльності.

Програмою розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 рр., затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2001 р. № 1801, також був передбачений комплекс заходів, спрямованих та стимулювання інноваційної діяльності, зокрема: створення системи пільгового рефінансування комерційних банків у разі надання ними пільгових кредитів для реалізації інвестиційних проектів з розроблення і впровадження високотехнологічного устаткування та іншої інноваційної продукції; розширення практики пільгового кредитування під заставу майна суб'єктів господарської діяльності; створення пайових інвестиційних фондів для реалізації великих інноваційних проектів; розширення форм кредитування інноваційних підприємств шляхом здійснення лізингових, факторингових та інших операцій.

Отже, реалізація державної інноваційної політики передбачає створення законодавчої та нормативно-правової бази, розроблення і практичне застосування різноманітних методів стимулювання інноваційної активності, формування відповідної інфраструктури. Остання для забезпечення ефективного регулятивного впливу державних органів влади та створення сприятливих для всіх суб'єктів **інноваційного процесу** умов має включати законодавчі та підзаконні акти різних рівнів – від загальнодержавних кодексів і законів до відомчих і регіональних нормативних актів.

Однак оцінка якісного стану нормативно-правової бази розвитку **інноваційної інфраструктури** свідчить про її фрагментарність, суперечливість і нестабільність. Відсутня послідовність і змістовна зв'язаність між різними законодавчими та підзаконними актами у цій сфері. Так, перелік елементів інноваційної інфраструктури, визначених у різних нормативних актах, включає: **державні інноваційні фінансово-кредитні установи, венчурні компанії** та фонди, зони інтенсивного науково-технічного розвитку (технополіси), соціотехнополіси, технологічні парки, наукові парки, **інноваційні центри, бізнес-інкубатори** (інноваційні, технологічні), центри високих інформаційних технологій, центри трансферу технологій, регіональні інноваційні кластери, **бізнес-центри, консалтингові центри**, інформаційні мережі науково-технічної інформації та інші. Проте для переважної більшості з них не визначені як змістовне наповнення, так і порядок створення, особливості діяльності, механізми державного регулювання тощо. Крім того, згідно зі звітом ІФС за 2010 р., економічне відновлення після кризи 1990-х рр. обмежувалось мінімальними покращеннями нормативно-правового середовища, незначним ростом продуктивності та незавершеністю економічних реформ. Українська економіка зростала, в основному, завдяки сприятливим зовнішнім факторам,

таким як швидкий світовий ріст попиту та цін, зокрема на сталь, значний приток іноземного капіталу в поєднанні з цінами на енергоресурси, рівень яких залишився нижчим за світовий. Останній фактор мав суттєве значення, оскільки надходження від експорту були значною мірою сконцентровані в енергоємних галузях важкої промисловості України (особливо металургійній та хімічній) з дуже обмеженою інноваційною складовою [6, с. 12].

Хоча єдність та системність державної інноваційної політики полягає в широті її впливу: вона націлюється на підтримку генерації ідей у сфері інновацій; забезпечує початковий попит на результати інноваційної діяльності; сприяє залученню в інноваційну діяльність фінансово-кредитних та інформаційних ресурсів; створює для інновацій сприятливий політичний та правовий клімат [7].

Однак, як свідчить досвід, прийняття відповідної нормативно-правової бази не є «панацеєю».

Так, свого часу постановою КМУ від 14.05.2008 р. № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 рр.», реалізація якої має створити підґрунтя для активізації інноваційної діяльності, створення інноваційної і науково-виробничої інфраструктури, було передбачено у 2011–2012 рр. видатки державного бюджету на загальну суму 60 550 тис. грн. Проте за інформацією, наданою Міністерством економічного розвитку і торгівлі, фактичне фінансування за кошти державного бюджету не здійснювалось [8]. Зрозуміло, що це ставить під загрозу можливість досягнення запланованих у ній результатів.

Не випадково серед наявних особливостей розвитку національного технологічного ринку є низка «неспроможностей ринку», серед яких слід виділити такі: 1) у сфері технологічної пропозиції: а) висока вартість фундаментальних наукових досліджень, що лежать в основі

створення технології; б) процес істотного зниження темпів розвитку вітчизняної прикладної науки; в) недостатній рівень «технологічного попиту», що зумовлено відсутністю приватноправового та централізованого фінансування розроблення технологій; г) складний процес організації та створення необхідних передумов для створення та розроблення технологій; д) недостатня кількість наукових спеціалістів високої кваліфікації; 2) у сфері інфраструктури ринку технологій: а) майже повна відсутність інфраструктури ринку технологій як такої; б) відсутність суб'єктів господарювання – посередників, що здійснюють купівлю та продаж технологій; в) відсутність єдиної системи інформаційного забезпечення відносин, пов'язаних зі створенням, передаванням прав та втіленням технологій; 3) у сфері технологічного попиту: а) високий ступінь економічних ризиків, пов'язаних із втіленням технологій; б) конкуренція з боку транснаціональних корпорацій та наявні технологічні можливості інших країн; в) особлива структура виробничого сектору національної економіки, зосереджена на виробництві продукції декількох різновидів, що у свою чергу визначає вузькоспрямований попит; г) недостатність внутрішніх фінансових ресурсів, що направляються на придбання технологій [9].

Узагалі, тільки 3,9 % від загальної кількості інноваційно активних підприємств фінансуються за рахунок держбюджету і місцевих бюджетів. Це призвело до того, що в промисловому комплексі України домінують виробництва третього та четвертого технологічних укладів (важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, суднобудування, кольорова металургія, органічна та неорганічна хімія), частка яких разом становить від 75 до 94 %. П'ятий уклад (комп'ютеризація, інформатизація, сучасні галузі електротехнічної промисловості і приладобудування, авіаційна, медична, хімічна, фармацевтична промисловість) не пере-

вищує 6–10 %, шостий (мікробіологічна промисловість, наукоємна і високотехнологічна медична техніка, види діяльності, засновані на біотехнологіях, генній інженерії) – 0,6–1 % [10].

Висновок. Отже, аналіз стану господарсько-правової політики держави щодо розвитку інноваційних виробництв свідчить про те, що інноваційне законодавство потребує подальшого вдосконалення, адже, незважаючи на розгалужену систему правових актів, говорити про цілісну і взаємоузгоджену систему законодавства наразі передчасно. Варто відзначити досить значну кількість нормативно-правових актів, які регулюють інноваційну діяльність, що зменшує її привабливість. Національне законодавство у сфері регулювання інноваційної діяльності нестабільне, нормативно-правова база зазнає постійних змін, оскільки в процесі її формування одні нормативно-правові акти приймаються, інші відміняються, або їх положення знаходять своє відображення в інших нормативно-правових актах.

Основні завдання господарсько-правової політики щодо розвитку інноваційної діяльності, і, як наслідок, збалансованого соціально-економічного зростання полягають у такому: формуванні міжгалузеві структури інноваційного виробництва, що повинна відповідати світовим стандартам і потребам економіки держави; підвищенні соціально-екологічної орієнтації галузей; збільшенні у структурі промислового виробництва частки легкої і харчової промисловості; обмеженні розвитку сировинних і напівфабрикатних виробництв; поетапному зменшенні обсягу експорту продукції видобувних та інших ресурсо- й енергоємних галузей; нарощуванні обсягу виробництва продукції, що має закінчений технологічний цикл і сприяє сталому використанню власного природно-ресурсного потенціалу; технічному переоснащенні виробництва на основі впровадження новітніх наукових досягнень, енерго- і ресурсоощадливих та безвідхідних технологій; широкому застосу-

ванні відновлюваних джерел енергії; розв'язанні проблеми утилізації відходів, що утворюються у процесі господарської та іншої діяльності; формуванні раціональної структури виробництва; розподілі і використанні енергії; підвищенні технічного рівня та екологічної безпеки інноваційного виробництва.

Література

---

1. Яремко Л. А. Роль уряду у формуванні інноваційного розвитку економіки / Л. А. Яремко // Акт. пробл. економіки. – 2006. – № 8. – С. 23–32.
2. Нежиборець В. І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні як умова забезпечення конкурентоспроможної економіки / В. І. Нежиборець // Теорія і практика інтелект. власності. – 2009. – № 5. – С. 48–54.
3. Гончарова Н. П. Теоретико-методические аспекты формирования инновационной политики / Н. П. Гончарова // Акт. пробл. економіки. – 2008. – № 4. – С. 62–72.
4. Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності / Ю. Каракай // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 14–21.
5. Інформаційно-аналітичні матеріали Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dknii.gov.ua/2010-09-09-12-22-00/2010-09-09-12-25-43/235-2010-12-07-11-34-29>. Перевірено: 14.07.2013 р.
6. Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. – Т 3. – Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів Остаточний варіант (проект від 19.10.2011) / за ред. Дж. Строгілопулоса, Г. Румпфа. – К. : Фенікс, 2011. – 76 с.
7. Черібкус Д. Системні підходи до державного регулювання інноваційного розвитку України в умовах глобалізації / Д. Черібкус // Економіст. – 2007. – № 9. – С. 4–6.
8. «Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України». Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1069/> Перевірено: 14.07.2013 р.
9. Давидюк О. М. Господарсько-правове регулювання обігу технологій в Україні: перспективи доопрацювання / О. М. Давидюк // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – 2010. – № 1. – С. 150–158.
10. Ключев А. Тільки переведення економіки на інноваційний режим є гарантією сталого розвитку держави / А. Ключев // Уряд. кур'єр. – 28 квіт. – 2004.